

Саво ВУКМАНОВИЋ

ЊЕГОШЕВА РОДНА КУЋА

О Његошевој родној кући на Његушима не постоји, колико ми зnamо, никаква архивска документација. Нама није познат ни неки пунији опис који би о њој говорио. Све што је речено, то је било узгредно запажање пролазника, обично Његошевих гостију, политичких личности и научника, који су у њу свраћали. Таква нека запажања ми и износимо хронолошки, како су и постала.

Године 1840. Џетиње је посјетио познати руски филолог и слависта Исаија Ивановић Срезњевски (1812—1880). Са њим је путовао и други истакнути руски слависта Петар Иванович Прајс (1810—1846). На путу за Котор оба су руска научника у друштву са Његошем, његовим братом Пером, два-три сенатора, једним сердаром, Његошевим перјаницима и послугом свратили на Његушима у кућу Његошева оца Тома Маркова и ту доручковали. Том приликом Срезњевски је упознао Његошеву родну кућу и у писму које је написао својој мајци Јелени Ивановој, а које је изашло у руском часопису *Жива старина* о томе нешто и написао. Његошева кућа, управо кућа његовог оца, Тома, „прилична је — пише Срезњевски — али уређена је по сељачки, само што је већа и чистија.” „Окупили смо се — каже он даље — у једној соби. Послужили нас кавом, затим шунком, овчетином и вином”, „*Sans cérmonie*” рече нам Владика и посади нас поред себе” („Просветни гласник Мин. просвјете и црквених послова краљ. Србије”, св. за август 1913, стр. 736; *Савременици о Његошу*, „И. И. Срезњевски у Црној Гори”, 1951, стр. 89).

Године 1842, септембра мјесеца, посјетио је Џетиње руски археолог и историчар Александар Попов (1821—1877), који је са Његошем долазио из Дубровника, где је овај био на утврђивању уговора са херцеговачким везиром Али-пашом Ризванбеговићем. Том приликом, на пролазу кроз Његуше, он је посјетио кућу Лаза Пророковића, ујака Његошева, а не његовог оца, код кога је обично Његош госте свраћао. У својој познатој књизи *Путни-*

шесетвие вч Черногорију (Петроград, 1847). Попов је описао ову посјету, која није без значаја за упознавање једне ондашње његушке куће. У свом путопису, поред осталог, Попов каже: „У даљини могло се видјети неколико стабала и добро рађена колиба, ограђена живицом. То је кућа капетана Лазара, владичина ујака... Та кућа распоредом сличи нашим хановима, раздијељена је на двије половине: у једној су праве собе, у другој нас је радосно угостио кафом и доручком, који се састојао из куване кастрадине и воћа” (Стварање, 1947, св. 11—12. стр. 654).

О Његошевој родној кући Попов скоро и не говори ништа, само што је помиње. „Послије подне — наставља он даље у свом поменутом дјелу — продужили смо пут ка Цетињу. Између куће капетана Лазара и Цетињског поља простире се једна прилично широка долина — Његуши. У њој живе десет братства раздијељених на десет одвојених села која су подигнута на падинама брда једно поред другог. Овдје се родио Владика; ту му је кућа у којој и сада живе његови родитељи. Бојећи се да ћемо задоцнити за Цетиње, ми смо прошли мимо Његуша. Само је Владика свратио да се види са својом породицом, обећавши да ће нас стићи на путу” (Савременици о Његошу, „Његошев одлазак из Дубровника 1842. године” стр. 104).

Године 1843., новембра мјесеца, посјетио је Црну Гору и Цетиње Енглез Чарлс Лемб са својом женом. Ту своју посјету он је описао и објавио 1845. године у једном енглеском часопису (Блаквудов магазин, 1845; Српски књижевни гласник, 28, 1912; Савременици о Његошу, стр. 106—110). Путујући из Котора са својом женом за Цетиње Лемб је „успут прошао, како сам каже, кроз село Његуши, родно мјесто породице Петровић. Ту су му показали кућу у којој се родио данашњи Владика. То је дугуљаст кућерак, саграђен од неотесаног камена, без прозора и горњег спрата. Друга зграда нешто боље саграђена, припада Владичином стрицу, који управља селом и близком околином” (Љ. Дурковић, Енглези о Његошу и Црној Гори, 1963, стр. 67).

Његошеву родну кућу помиње и други енглески путник и научник, Гарднер Вилкинсон (1797—1875), који је септембра мјесеца 1814. посјетио Црну Гору и остао у њој два мјесеца. За село Његуше, кроз које је прошао, идући из Котора, он је написао: „Кад се стигне на врх пута, достојанствени врх Ловћена диже се на десној страни, а одатле се пружа таласаста, испрекидана равница до Његуша. Ово је мала област са једном равницом од око пола миље у дужину, окружена брдима, а у њој се налази неколико села: Ераковићи, мјесто рођења садашњег Владике, Рајичевићи, Вељи Крај и Копито. Куће су од камена, дјелимично прекривене трском, што је уобичајени начин прекривања кућа у словенским земљама. Главни производи су кромпир и нешто куку-

руза. Врхови околних брда су прекривени ниском шумом” (*Далмација и Црна Гора, Лондон, 1848; Љ. Дурковић, Енглези о Његошу и Црној Гори*, стр. 220).

Крајем 1846. долазио је у Црну Гору и Андрју Арчибалд Патон (1811—1847), енглески научник, географ и добар познавалац Блиског Истока. На пролазу кроз Његуше он је изнио доста значајних и карактеристичних појединости из живота тамошњег становништва. Узгред је казао нешто и о Његошевој родној кући. „Његушима — пише Патон — назива се једна варош у Црној Гори, али ни у најгорим крајевима Турске нијесам видио ништа што би било равно овом сиромаштву и биједи мјеста и становника. Немогуће је замислити већу супротност него што је између србијанског и црногорског села. Овдје сви становници носе одјећу грубе тканине која је сасвим слична бугарској, само умјесто шубаре многи од њих носе црне капе и широке чакшире и доколјенице до чланака. Они који ништа не раде имају „стругу”, која је слична турском огратчу, али прљаве бијеле боје, изнутра са длаком тако дугачком, грубом и чупавом да личи на руно овце. Мушкарци су разголићеног врата и груди и сви носе биједне опанке. Сваки мушкарац носи оружје. Из опасача, сличног албанском, вире пиштоли и каме, који подсећају на старо хералдичко гесло: „Увијек спремни!” Војнички дух преовлађује над грађанским толико да се чак на крштењу дјетињим уснама приносе пиштоли да их пољубе, а затим се стављају у колијевку поред њега и једна је од омиљених здравица том приликом: „Да никада не умре у постельји!” Женска одјећа је од прљаве бијеле тканине, а по кроју се може уочити сличност са старом србијанском ношњом, али детаљи су грубљи и одају сиромашнији и примитивнији народ.

Док је официр обављао неки посао, прошетао сам, разгледајући село, које је било сједиште племена Петровића, од кога потиче Владика, чија је породична кућа саграђена у европском стилу и само још више одудара од сиромашних црногорских кућица око ње. Село није на средини равнице, већ је саграђено на падини бријега, тако да ни педаљ обрадиве земље није под кућом. Као и другијска села, оно је подесно за одбрану, јер се кровови уздижу један изнад другог, а пут је највећим дијелом гола стијена.

Неки човјек избријане главе и са црном капом изађе из једне куће и позва ме да уђем. Пошто у Црној Гори димњаци нијесу уобичајени, врата су им јефтина и рђава замјена; и поред своје радозналости да видим црногорску колибу, дим и мрак које спазих, као и претпоставка да има и бува, натјерали су ме да застанем за тренутак, али ипак уђох. Облак дима који у том тренутку покуља удари ми у очи и ја пођох тумарајући, трепћући и кашљући, уз велики смијех мангупчића унутра, на који, тек што га је чула, крава с друге стране плетене прегrade, која је дијелила двоношце

од четвротоножаца, поче да муче. Пас сличан малом медвједу, пробуди се крај отњишта и поче да лаје на начин који је показивао врло мало искрене радости гостопримства. Најзад примијетих мали четвртасти камен, на који сједох; моје одушевљење за црногорске патријархалне обичаје било је тако промочено као марамица коју сам с времена на вријеме стављао на очи.

Најзад када је талас хладног ваздуха потјерао дим кроз врата на која је улазила стока, погледао сам око себе и видио да је кућица пространа и подијељена у три засебна одјељења: једно за људе, друго за говеда и једно до овога за овце. Претграда је била направљена од грубо плетеног прућа, са четвртастим отворима, тако да су се виједра или ма што друго, могла додавати из једног у друго одјељење. Као на сликама старих фламанских сликара, које представљају Нојев ковчег или Рођење Христово, сунчев зрак је падао кроз отвор на чађаве греде и један стари ковчег, а стока се назирала у дну скровишта.

Излазећи из колибе видио сам жене које су ишли за Котор с тешким товарима усвољене рибе из Скадарског језера. Једно сирочно марљиво створење, поред тога што је носило тежак терет, прело је успут на преслици — жалосни доказ крајње биједе и мучног рада, што никад нијесам видио ни у једној другој земљи. Обузела ме болна потиштеност кад сам на њој задржао поглед, али то је било само за тренутак. Сјетио сам се да је оскудна жетва била само ситница у поређењу са независношћу коју је Црна Гора тако достојно чувала... (Др Љ. Дурковић, *Енглези о Његошу и Црној Гори*, „Патон на Цетињу 1846”, стр. 297—299).

Године 1847, при повратку из Беча, где је штампао „Горски вијенац” према једном анонимном допису у „Српским новинама”, а који је изгледа писао Милорад Медаковић, Његош је на Његушима био бучно дочекан, пуцањем из пушака, звоњењем звона и веселим поклицима. Том приликом он се са својом пратњом одморио код свога оца Тома, „веома пријатна осамдесетчетврогодишњег старца”. Гости су били угошћени по српском обичају и послије два часа, са својим господаром кренули су се преко „брегова, покривених снијегом и густом маглом” за Цетиње (Српске новине, 1847).

У времену од 1848—1849. књижевник Матија Бан, као изасланик српске владе по политичким питањима, три пут се састајао са Његошем на Цетињу. При повратку за Дубровник, Бан је једном, због велике кише која је тога дана падала, свратио и код Његошевог оца на Његушима. „Отац Владичин Томо — пише Бан — примио ме је најсрдачније, чудећи се што сам по оваквом времену путовао. И одмах нареди да се мени и перјаницима хаљине осуше код ватре, која је на отњишту буктала. И ја код ватре до њега сједнем, те се почесмо разговарати као стари познаници...

Разговарајући са њима ја сам се све више ватри примицао, јер, ма да је било у јулу мјесецу, тако наједанпут бјеше захладнело да сам од хладноће и издржане мокроте дрхтао. То он примети па ми рече: „Синко мој, ти си прозебао; испиј коју чашицу ракије, а сад ће и каву зготовити”. — Па још даде донијети један гуњац, те ми га сам преко леђа пребаци.

Међутим, доће време и вечери те из простране стаје, гдје је било отњиште, поведе ме у доста велику собу, у којој видех намештен сто за двојицу, једно канабе са столицама, једну европску постельју и другу прострту по земљи. На столу је било сребрно посуђе, вечера красна и, чemu се нисам надао, закључена шампањцем... Кад је било време да легнем, он устаде, па седне на постельју по земљи и прострту, а мени другу покаже” (*Преодница*, 1884; *Записи, књ. XX*, стр. 334).

Из ових података које нам пружа Матија Бан, кућа Његошева оца била је пространа — имала је пространу стају и доста велику собу. Она је била и пристојно намјештена, јер иначе не би Његош Бана, приликом његовог поласка са Цетиња нудио да сврати код његова оца и да тамо преноћи. Као што смо видјели и Срезњевски из 1840. пише да је Његошева кућа прилична, уређена по сељачки, само што је већа и чистија. „Окупили смо се у једној соби” — пише он. Значи да је кућа имала и још неку просторију. Међутим, као што смо већ навели, Енглез Чарлс Лемб Његошеву кућу назива „дугуљастим кућерком, саграђеним од неотесаног камена, без прозора и горњег спрата”. Нешто слично Његошеву кућу описује и књижевник Емил Чакра, који је 1854. био на Његушима код Његошевог оца. Он пише да је с Његошевим оцем отишао „његовој каменој шпили”, његовом „станишту” које је „ниско и мрачно, јер светлост је само кроз врата допирала”. „Пред овом дашчаром — каже он даље — налазила се настрешица, под којом је на средини низак столац око којег без много околишња старина, ја и још неколицина од његове родбине почучасмо, те живо по читаво печеном овну ударисмо, најприје ракијом подкрепивши се... Послије овнетине ударисмо по сиру и скорупу, а изнад свега заливасмо црмничким вином.” Али за разлику од Енглеза Лемба, Чакра каже да је Његошева кућа подигнута била од тесана камена. Међутим, Патон још поменуте 1846. наводи да је Владичина „кућа саграђена у европском стилу и само још више одудара од сиромашних црногорских кућица, које се налазе око ње”. Оваква неслагања у опису куће Његошева оца могу да доведу у забуну. Стога треба знати да је Томо Марков имао дваје куће, стару у којој се Његош родио и нову коју му је овај подигао. Он сам и свом тестаменту, који је написан 29. августа 1854. нарочито каже: „Горњу кућу, у којој данас стојим, остављам за душу моју и мојих синова, Пера и Јока — остављам цркви св. Ђорђију... А доњу кућу остављам цркви св. Госпође, такође за душу моју и

мојих синова". Према томе извјесно је да су то двије куће на које се односе и поменути описи. Истина, данас је и стара, Његошева кућа израђена од тесаног камена, што можда није било у Његошево доба. Историчар Ристо Драгићевић претпоставља да је оправка старе куће могла да буде касније извршена. У Државном архиву на Цетињу он је нашао неки рачун из којег се види да је 1893, приликом прославе Црнојевића штампарије, вршена и оправка куће у којој се Његош родио. (Р. Драгићевић, *Чланци о Његошу. „Његошеви родитељи и браћа”*, стр. 5—6). Данашњи старији људи на Његушима (Раде Петровић, Марко Поповић и други) причају да је краљ Никола и 1913, приликом прославе стогодишњице Његошева рођења, дао да се изврше извјесне поправке на Његошевој родној кући, управо да се фугују њени спољашњи зидови (фуговање је извршио мајстор Милан Сарајлија). Јети, када је краљ обично по неколико дана боравио на Његушима, кућа Тома Маркова служила је за перјаничку собу и за то била нарочито удешена, са подом и таваницом. На кући су вршене и доцније преправке и адаптације за вријеме бивше Банске управе. Године 1937. Његуш је посјетила и књижевница Исидора Секулић и том приликом описала Његошеву родну кућу. „Уз сами друм (његушки), пише И. Секулић, стоји кућа у којој се родио Раде Петровић. Дугачка, ниска каменита кућа, углавном иста данас као и пре стотина година, само поправљена да би се очувала. Больје је олепљена по олуцима између камених блокова; дат јој је и нов кров; има и нову таваницу али исту као и некада, од танких дашчица. Од друма дијели кућу у познија времена постављена гвоздена ограда. Одаја у којој је живио Томо Марков са женом Иваном и децом, велика је али само једна. Данашњи изглед те одаје рестаурација је, но вероватно углавном тачна, јер је све потпуно примитивно. У једном углу, поред оџака, место где се пекао хлеб у сачевима. С друге стране оџака, место за наћве. На средини одаје једна или две ниске трпезе, наоколо троноши са наслонима и без наслона. По страни, велика скриња за одело. У зиду овде-онде, поличица за судове, и једна већа за суд с водом. И споља на кући види се удубљење за суд с водом уз судић за заитање. У супротним угловима од оџака стајале су сигурно постеље, вјероватно само ногари и даске по њима. Можда се лежишта спремала по поду. Чули смо: бивало је у кући доста јастука па су полагани где треба, по поду, по столовачима. У једном од тих доста тамних буџака дошао је на свет Раде Томов Петровић, у јесен године 1813-те.” (Исидора Секулић, „Његошу књига дубоке оданости”. 1951, стр. 37—38).

Опис који је дала Исидора Секулић о Његошевој родној кући настао је углавном на осамдесет година послије Његошеве смрти, односно на сто двадесет од његовог рођења. Иако је напис из каснијег времена, рекли бисмо да је он још и највјернији, јер

је и рађен по исказима старих Његуша и на основу личног утврђивања. Опис И. Секулић се и односи на стварну, Његошеву родну кућу. Оно што је раније писано, о кући Тома Маркова на Његушима, врло мало се односи на његову првобитну кућу, у којој се Његош родио. Као што је већ казано, Томо Марков је имао двије куће. Другу му је подигао син, Његош, 1836, и од тада он је стално у њој живио, а у првој је становова Адам Кртолјанин, слуга, који се бавио земљорадњом и сточарством. Према томе, од поменуте године гости Тома Маркова су свраћали у његову нову кућу, која је била пространа, са одјељењима и врло лијепо уређена. Тиме је прва кућа била запостављена и остала је у својој примитивној обради, само што су доцније повремено вршене извјесне адаптације.

Временом, ентеријер Његошеве родне куће је нешто измјењен. Зато би потребно било што прије извршити њену адаптацију. За то већ постоји и израђен предлог. Истовремено потребно би било реконструисати и другу кућу Тома Маркова, коју му је Његош подигао. Обје ове куће се историјски допуњују и везане су за живот највећег пјесника и за његове родитеље. Оне пружају и слику куће једног ондашњег добротојног његушког домаћина.